ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

The Gleaner

Vol 22 (1999)

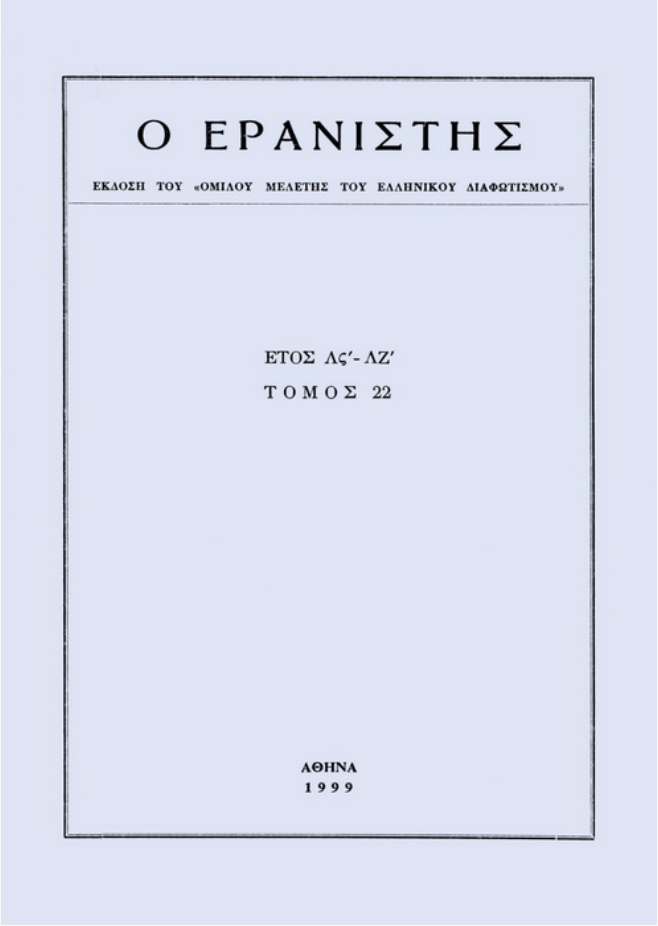
Ο ΕΡΑΝΙΣΤΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ «ΟΜΙΛΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ»

ΕΤΟΣ ΛΣ'-ΛΖ'

ΤΟΜΟΣ 22

ΑΘΗΝΑ

1999

Οι χειρόγραφες διαλέξεις του Γεωργίου Σουγδουρή «Εις τα του φιλοσόφου περί γενέσεως και φθοράς» (1674)

Κώστας Θ. Πέτσιος

doi: 10.12681/er.189

To cite this article:

Πέτσιος Κ. Θ. (1999). Οι χειρόγραφες διαλέξεις του Γεωργίου Σουγδουρή «Εις τα του φιλοσόφου περί γενέσεως και φθοράς» (1674). *The Gleaner*, *22*, 246–251. https://doi.org/10.12681/er.189

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 27/01/2026 05:26:18

αὐτὴ τὴν περίοδο ἀρκετοὶ ἀντιγραφεῖς, στὴν πλειοψηφία τους πρόσφυγες ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴν Πελοπόννησο ἀλλὰ καὶ ντόπιοι, καὶ ὅτι ὑπῆρχαν ἀρκετὲς σημαντικὲς βιβλιοθῆκες καὶ ἀντιγραφικὰ ἐργαστήρια. Ζώντας σ' αὐτὴ τὴν παράδοση ὁ Ἰωάννης Ξενοδόχος, μέλος ἴσως κάποιας ἀπὸ τὶς οἰκογένειες τῶν Μόσχων τῆς Πελοποννήσου, ἀπέκτησε ὅλα τὰ ἐφόδια ὥστε νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ σχεδιάσει τὸ 1520 τὸν καλαίσθητό του ἄτλαντα, τὸν ὁποῖο ἡ παλαιογραφικὴ μελέτη συνδέει μὲ τὰ ἀντιγραφικὰ ἐργαστήρια τῆς Κέρκυρας.[26]

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ Δ. ΠΑΓΚΡΑΤΗΣ

ΟΙ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΕΣ ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΟΥΓΔΟΥΡΗ "ΕΙΣ ΤΑ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΠΕΡΙ ΓΕΝΕΣΕΩΣ ΚΑΙ ΦΘΟΡΑΣ" (1674)

ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ μέσα στὸ ὁποῖο διαμορφώθηκαν οἱ σχέσεις φιλοσοφίας καὶ ἐπιστήμης στὸν νεοελληνικὸ πνευματικὸ χῶρο τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰῶνος, μὲ στόχο τὴν κατανόηση τῶν ἐπὶ μέρους πτυχώσεων τῆς περιπατητικῆς καὶ τῆς νεότερης σκέψης, εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ μελετήσω, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα ἐλάχιστα γνωστὰ χειρόγραφα κείμενα ποὺ ἅπτονται τῆς παραπάνω θεματικῆς, καὶ ἕνα χειρόγραφο ὑπομνηματιστικὸ κείμενο τοῦ Γεωργίου Σουγδουρῆ (μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος - 1725) ποὺ ἐπιγράφεται «Εἰς τὰ τοῦ φιλοσόφου περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς. Διαλέξεις». Ἔχει συγγραφεῖ στὴ Βενετία τὸ 1674 καὶ παραδίδεται ἀπὸ τὸν κώδικα ἀρ. 87 τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου. Πρόκειται γιὰ «τεῦχος χάρτινον ἐκ φύλλων 110... οὗ τὸ κείμενον ἐν μιᾷ τῶν σελίδων ἑκάστῃ μονόστηλον ἐκ γραμμῶν 21», ὅπως τὸν περιγράφει ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, καὶ εἶναι «αὐτόγραφος κῶδιξ Γεωργίου τοῦ Σουγδουρῆ». «Ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ κόσμημά τι ὑπάρχει φιλόκαλον, τὸ δὲ τοῦτο περιέχον ἐν ἑαυτῷ φύλλον ἔχει καὶ τὸ σημείωμα τόδε· 'ἐκ τῶν τοῦ διδασκάλου Ἀ[να]νίου ἀφιερώθη τῷ Παναγίῳ Τάφῳ κατὰ τὸ ᾳψο^ον [= 1770] ἔτος, καὶ πᾶς τις τὰς προγεγραμμένας θύραθεν ἀρὰς ἀναγνώτω'».[1]

Ἀρχὴ (φ. 1α): «Ἐπεὶ μὲν ὁ τῆς φύσεως μύστης ἀδύτων ἐν τῇ τῶν περὶ Οὐρανοῦ ἐκδόσει, τὸ ἓν τῶν τοῦ φυσικοῦ σώματος εἰδῶν, τὸ οὐράνιον ἀμέλει καὶ φθαρτὸν ἐξηκριβώσατο, καὶ τῶν λοιπῶν εἰδῶν τὴν ἀκροτάτην θέαν, καὶ μάλιστα τὴν γεννητοῦ καὶ φθαρτοῦ σώματος τῷ κοινῷ τῶν ἀν-

26. Τόλιας, *ὅ.π.*, σ. 179.

1. Βλ. Ἀθ. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, ἤτοι κατάλογος τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγιωτάτου ἀποστολικοῦ τε καὶ καθολικοῦ ὀρθοδόξου Πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων ἑλληνικῶν κωδίκων*, Τόμος 4, Ἐν Πετρουπόλει 1899, σ. 94-95.

θρώπων γένει τὰ νῦν παρατίθησι». Τέλος (φ. 110α): «Καὶ περὶ μὲν τῶν στοιχείων καὶ τῶν περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς, ἀρκείσθω τοσαῦτα. Γεώργιος ἱεροδιάκονος σουγδουρῆς ἐκ πόλεως Ἰωαννίνων. 1674 φευρουαρίου 16 ἐν τῇ τῶν Ἑνετιῶν».

Τὸ κείμενο ἀπηχεῖ τὴν ἑρμηνεία τῶν σχολιαστῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀφροδισιέως, τοῦ Σιμπλικίου, τοῦ Ἀβικένα, τοῦ Ἀβερρόη καὶ τῶν σχολαστικῶν. Τὴ σχολαστική, ἄλλωστε, γνωσιοθεωρητικὴ διδασκαλία γιὰ τὰ εἴδη (species) φαίνεται νὰ υἱοθετεῖ ὁ Σουγδουρής, ὅταν γράφει ὅτι «κατὰ... τὴν κοινὴν δόξαν ἡ ψυχὴ ἡ ἡμετέρα σὺν τοῖς ἐντυπουμένοις εἴδεσι συντρέχει εἰς τὴν ποίησιν τῶν αὐτῆς νοητικῶν ἐνεργειῶν».[2] Ὁ ἴδιος συγκαταλέγει τὸν ἑαυτό του στὸ «σύλλογο τῶν περιπατητικῶν»[3] καὶ ἐνῶ συμφωνεῖ σὲ ἀρκετὰ σημεῖα μὲ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Thomae Aquinatis, τοὺς «περὶ Θωμᾶν»,[4] φαίνεται νὰ συντάσσεται, στὰ περισσότερα θέματα, μὲ τὴν ἑρμηνεία τοῦ Duns Scotus, μὲ τὸν ὁποῖο συμφωνοῦν «κοινῶς οἱ θεολόγοι τε καὶ φυσιολόγοι... ἅπαντες».[5]

Γιὰ νὰ θεματοποιήσει τὴ διδασκαλία τοῦ Ἀριστοτέλους, συνοψίζει «τὰ... τοῦ φιλοσόφου τῇδε κἀκεῖσε σποράδην λεχθέντα»[6] καὶ συζητᾶ ἐκτενῶς, μὲ συνεχεῖς ἀναφορὲς στὸ ἀριστοτελικὸ corpus, τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων οὐσίας καὶ συμβεβηκότων, στὸ πλαίσιο ποὺ διαμόρφωσε ἡ ἀριστοτελικὴ-σχολαστικὴ παράδοση γιὰ τὶς ποιότητες. Μέσα ἀπὸ τὸ θεωρητικὸ πρίσμα αὐτῆς τῆς παράδοσης ὁ Σουγδουρὴς ἀντιπαρατίθεται πρὸς τοὺς ὑποστηρικτὲς τῆς εὑρέως διαδεδομένης κατὰ τὴν Ἀναγέννηση θεωρίας γιὰ τὶς «qualitates occultae», τὶς «κρυφὲς ποιότητες» τῶν πραγμάτων, χαρακτηρίζοντας «μειρακιώδη» τὰ ἐπιχειρήματά τους.[7]

Θὰ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτι οἱ θέσεις ποὺ ἐκφράζει ὁ Σουγδουρής, ὡς παρέκβαση ἀπὸ τὸ καθαυτὸ συζητούμενο φιλοσοφικὸ πρόβλημα τῶν ποιοτήτων καὶ τῶν σχέσεων οὐσίας-συμβεβηκότων,[8] ἴσως σχετίζονται τόσο μὲ τὴν αἰνιγματικὴ ὑπόδειξη τοῦ Ἀνανία

2. *Ὅ.π.*, φ. 18α.

3. Βλ. ἐνδεικτικὰ φ. 78α: «Τέσσαρας κοινῶς ὁ ἡμέτερος τῶν περιπατητικῶν σύλλογος ποιότητας γινώσκει...».

4. *Ὅ.π.*, φ. 10β: «τῆς οἰκείας ἀναλύσεως μέχρι τῆς πρώτης ὕλης ἄριστα δοκοῦσι προνοούμενοι οἱ περὶ Θωμᾶν, τὰ κοινὰ τῶν συμβεβηκότων οὐκ ἐν τῇ πρώτῃ ὕλῃ, ἀλλ' ἐν τῷ συνθέτῳ συμπεραίνοντες ὑποκεῖσθαι» [...]. «Ἡμεῖς γοῦν... αἱρετωτέραν τὴν ἐναντίαν κρίνωμεν δόξαν». Πρβ. φ. 22α.

5. *Ὅ.π.*, φ. 37β.

6. *Ὅ.π.*, φ. 69α.

7. *Ὅ.π.*, φ. 16β: «Φασὶ τινὲς τῶν ἀντιτεινόντων, τὴν μὲν ψυχρότητα οὐκ ἀναλαμβάνεσθαι παρὰ τοῦ εἴδους τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ παρά τινος κρυπτῆς ποιότητος ἐν αὐτῷ τῷ ὕδατι ἐνδομυχούσης. Μειρακιώδη δὲ ταῦτα». Πρβ. φ. 17α: «Ταῦτα δὲ μᾶλλον ψευδῆ».

8. Βλ. ἐνδεικτικὰ φ. 12β: «Πιθανώτερον ἐστὶ τὴν ποσότητα μὲν ἀμέσως ἐν τῇ πρώτῃ ὕλῃ, τὰ δὲ κοινὰ τῶν συμβεβηκότων ἐν αὐτῇ ὑποκεῖσθαι τῇ ποσότητι. Καὶ ταύτην μὲν τὴν θέσιν πιθανωτέραν ποιεῖ τὸ τῆς εὐχαριστίας μυστήριον, ἐν ᾧ ἄμεινον

στὸ παράφυλλο,[9] ὅσο καὶ μὲ τὴ διαμάχη περὶ Θείας Οὐσίας καὶ Ἐνεργειῶν, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Σουγδουρὴς ἀναγκάστηκε τὸ 1699 σὲ Ὁμολογία Πίστεως.[10]

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ διάταξη τῆς θεματικῆς, ἡ μέθοδός του συνίσταται στὴν παράθεση τῶν ἀπόψεων τῶν «ἀντιπάλων»,[11] τὴν ἀνασκευὴ τῆς δόξας «τῶν ἐναντίων»[12] καὶ τὴ διατύπωση τῶν δικῶν του θέσεων, τὶς ὁποῖες συχνὰ τεκμηριώνει μὲ τὴν ἐπίκληση τῆς πείρας.[13] Ὁ Σουγδουρὴς γνωρίζει καὶ συζητᾶ τὶς ἀντιλήψεις τῶν νεοτέρων, «τῶν σταγειριτομάχων», ὅπως ἀποκαλεῖ ὁρισμένους ἀπὸ αὐτούς, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ὀνομαστικῶς μνημονεύει τὸν Καρδανό, μὲ ἀφορμὴ τὴ συζήτηση γιὰ τὰ

ἐστὶν ὁμολογεῖν τὴν ποσότητα τῶν λοιπῶν συμβεβηκότων ὑποκείμενον. Ἄλλως τε γὰρ εἶεν ὡσεὶ ψάμμος χωρὶς ἀσβέστου, οὐθ' ἑνὸς κινουμένου ὤφειλον καὶ τὰ λοιπὰ κινεῖσθαι. Καὶ μάλιστα διότι ὁρῶμεν τὰ συμβεβηκότα ἐκεῖνα ἐκ τῶν περισταμένων αἰτιῶν θερμαίνεσθαι καὶ ψυχραίνεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖσε οὐσίαν οἴνου, ἢ ἄρτου ὁμολογεῖν βλάσφημον, καὶ τὰ φυσικὰ τῶν αἰτίων πλάττειν ἀδύνατον, ῥητέον ἂν τὸ θερμὸν ἐκεῖνο, φέρε εἰπεῖν, οὐχὶ μὲν ἐκ τοῦ ἐγγὺς ὄντος πυρὸς γεννᾶσθαι, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πλάττεσθαι. Ταῦτα δὲ εἰ καὶ τῷ πολλαπλασιασμῷ τῶν θαυμάτων σῴζειν τις ἔχει, ἄμεινον δ' ὅμως ἐστὶ τῆς ἀνάγκης ἐκτὸς αὐτὰ μὴ πολλαπλασιάζειν, ἀλλ' ἐρεῖν τὴν ποσότητα οἶμαι ἄμεσον... ὑποκείμενον τῶν συμβεβηκότων ἐκείνων». Πρβ. φ. 18β καὶ φ. 36β.

9. Βλ. παραπάνω, σ. 246. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἀνανία Ἀντιπάριο, μαθητὴ τοῦ Δωρόθεου Λεσβίου, ὁ ὁποῖος χρημάτισε διδάσκαλος τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ ἡ σχέση του μὲ τὸ Μετόχιον τοῦ Παναγίου Τάφου προκύπτει, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἀπὸ τὴν προμετωπίδα τοῦ ἔργου του, *Σπλάγχνον Γραμματικῆς ἢ περὶ μορίων*..., Βενετία 1764, ὅπου διαβάζουμε ὅτι ἐτυπώθη «ἀναλώμασι τοῦ Παναγίου καὶ Ζωοδόχου Τάφου» (βλ. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique*, par L. Peti-H. Pernot, Paris 2, 1928, σ. 28).

10. Γιὰ τὸ κείμενο βλ. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, ὅ.π., 4, σ. 387-388. Ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία σχετικὰ μὲ τὸ θέμα παρατίθεται ἀπὸ τὸν Χρυσόστομο Παπαδόπουλο, «Ἱστορικὰ Σημειώματα. Β' Γεώργιος Σουγδουρῆς», *Θεολογία*, 4 (1926) 8-10. Πρβ. Τάσος Ἀθ. Γριτσόπουλος, «Σουγδουρῆς Γεώργιος», *Θ.Η.Ε.*, 11 (1967) 287-289. Παναγιώτης Κ. Χρήστου, «Ἡσυχαστικαὶ ἀναζητήσεις εἰς τὰ Ἰωάννινα περὶ τὸ 1700», *Κληρονομία*, 1 (1969) 337-352. Λίνος Μπενάκης, «Σουγδουρῆς Γεώργιος», *Παγκόσμιο Βιογραφικὸ Λεξικό*, 9α (1988), σ. 326. Gerhard Podskalsky, *Griechische Theologie in der Zeit der Turkenherrshaft 1453-1821*, München 1988, σ. 44-45, 298-299. Τὸ θέμα, ἴσως, θὰ πρέπει νὰ ἐξετασθεῖ καὶ μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα τῶν ἀπόψεων ποὺ ἐκφράζει ὁ Σουγδουρὴς στὸ κείμενο ποὺ παρουσιάζουμε.

11. *Ὅ.π.*, σ. 17β.

12. *Ὅ.π.*, σ. 37β. Πρβ. φ. 65β: «Ἀνασκευάσαντες γοῦν τάσδε τὰς δόξας, ἐξὸν ἡμῖν καὶ λέγειν περὶ τῆς ἡμετέρας. Ἔστω γοῦν ἡ ἡμετέρα».

13. Βλ. φ. 44α: «Τὴν θέσιν ἐπιδείκνυσιν ἡ πεῖρα»· φ. 51α: «Ἡ θέσις ἐξ αὐτῆς δὴ τῆς πείρας ἐμφανεστάτοις παραδείγμασι φανεροῦται»· φ. 59α: «ἡ θέσις πιστοῦται προφανεστάτοις παραδείγμασι».

ζεύγη τῶν ἰδιοτήτων, θερμὸν-ψυχρόν, ξηρὸν-ὑγρόν, ποὺ ἑρμηνεύουν τὴν ποικιλία τῆς ὕλης.[14]

Ἡ ἐπιχειρηματολογία του διαπνέεται ἀπὸ τὴν ἑρμηνεία ποὺ δεσπόζει «ἐν τῇ τῶν περιπατητικῶν χορείᾳ»[15] καὶ παρὰ τὸ γεγονὸς ὁρισμένων, ἥσσονος σημασίας, διαφοροποιήσεων, παραμένει στὸ πλαίσιο τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας.[16] Συνιστᾶ ἑδραία πεποίθηση τοῦ Ἠπειρώτη στοχαστῆ ὅτι στὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπάρχουν εἴτε ad hoc ἐξηγήσεις γιὰ τὰ προβλήματα φυσικῆς φιλοσοφίας, εἴτε in posse, τὶς ὁποῖες μποροῦμε νὰ ἀναδείξουμε μέσω τῆς συνάρθρωσης τῶν ἐπὶ μέρους θέσεων τοῦ Σταγειρίτη καὶ τῆς ἑρμηνευτικῆς συνδρομῆς τῶν σχολιαστῶν του.[17]

Ὁ Σουγδουρὴς δέχεται τὴ διαίρεση τοῦ σύμπαντος σὲ ὑποσελήνια καὶ ὑπερσελήνια περιοχὴ καὶ θεωρεῖ τὴν ταξιθέτηση αὐτὴ προϋποθετικὸ στοιχεῖο τῆς κοσμικῆς εὐταξίας καὶ εὐαρμοστίας: «Ἀσύντακτος», γράφει, «ἡ τοῦ παντὸς κόσμου δημιουργία εἴη ἄν, τῶν αὐτοῦ μερῶν οὐ τῇ ὀρθῇ τάξει συναπτομένων. Τὰ μὲν γοῦν τὸν ἀνώτερον, τὰ δὲ τὸν κατώτερον καὶ τινὰ τὸν μέσον ἔδει τόπον καταλαμβάνειν. Ἐπειδὴ ἡ φύσις οὐ μόνον τῷ ὕδατι τὴν οἰκείαν ψυχρότητα ἐχαρίσατο, ἀλλὰ καὶ ἰσχὺν αὐτῷ ἐνέβαλεν πρὸς τὴν ἐκείνης ἀνάκτησιν, ὅτ' ἀμέλει ἐκείνης τῶν ἐξωτερικῶν αἰτίων οἷα ἐστερεῖτο. Οὕτως ἔδει καὶ τοῖς λοιποῖς τῶν ὄντων ἰσχὺν μεταδιδόναι τῷ ἀνακτῆσαι τὸν πρότερον καὶ προσήκοντα τόπον, ὅταν ἀμέλει

---

14. Βλ. φ. 76α: «Ὑποκάτω τῆς σελήνης ἀμέσως δίδοσθαι τὸ πῦρ ἠρνήσαντο πρῶτον τινὲς τῶν πάλαι φυσιολογούντων, οἵτινες τὸ τῆς γῆς κέντρον ἴδιον ἔφασαν τόπον τοῦ πυρός, ἅτε δὴ τελειοτάτου τῶν στοιχείων. Ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις ὁ Καρδανός, καὶ τὸ ἡμέτερον τουτὶ ἀληθὲς πῦρ ὑπάρχον ἠρνήσατο, καὶ ὑποκάτω τῆς σελήνης τὴν οἰκείαν ἔχειν σφαῖραν φιλοσοφικῆς ἀπεφήνατο ληρωδίας ἐρεσχελίαν. Τουτωὶ καὶ τινὲς ἄλλοι συνηκολούθησαν ἐκ τῶν σταγειριτομάχων. Κατὰ τούτων γοῦν ἔστω ἡ ἡμετέρα θέσις». Πρόκειται γιὰ τὸν Girolamo Cardanus (Hieronymus) (1501-1576) [: *De subtilitate rerum*, 1552· *De rerum varietate*, 1556· *Arcana aeternitatis* (= *Opera Omnia*, I-X, Lugduni 1663).]

15. *Ὅ.π.*, φ. 75α. Συχνὰ ὑπογραμμίζει τὶς ἑρμηνευτικὲς δυσκολίες τῶν περιπατητικῶν. Βλ. φ. 74β: Σχετικὰ μὲ τὴν ὑφὴ τῶν στοιχείων «συγχίζεται... ἐνταῦθα καὶ ὁ ἡμέτερος σύλλογος. Οἱ γὰρ τοῦ ἡμετέρου γένους περιπατητικοὶ τὰς δας τῶν ποιοτήτων, εἴδη καὶ μορφὰς οὐσιώδεις τῶν δων στοιχείων εἶναι φασί».

16. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὸ θέμα βλ. τὴν ἀνακοίνωση Κώστας Θ. Πέτσιος, «Ἠπειρῶτες Εὐεργέτες καὶ Παιδεία: Ἡ διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας στὶς Σχολὲς τῶν Ἰωαννίνων». [Ὑπὸ ἔκδοση στὰ Πρακτικὰ τῆς Ἡμερίδας *Μνήμη Ἠπειρωτῶν Εὐεργετῶν*, Ἰωάννινα, 15-17 Μαΐου 1998, ποὺ ὀργάνωσε ὁ Δῆμος Ἰωαννιτῶν καὶ τὸ Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων.]

17. Βλ. ἐνδεικτ. φ. 107β, ὅπου ἀναφέρεται στὰ οὐσιώδη εἴδη τῶν στοιχείων: «Ἡ θέσις τοῦ φιλοσόφου ἐστίν. Ὅστις κἂν ἐνιαχοῦ ταύτην διαλῦσαι τὴν ἀπορίαν οὐκ ἠθέλησε, ἀλλαχοῦ δὲ κατὰ τοὺς πάλαι αὐτὴν ὡμολόγησεν. Ἄλλοθι ὅμως οὕτωσὶ τὴν αὐτοῦ γνώμην φανερὰν ἐποιήσατο, ὥστε ἀμφισβητεῖν τοὺς περιπατητικοὺς μὴ δύνασθαι περὶ τοῦ διδασκάλου. Ἀκούσατε αὐτοῦ ἐν τῷ *Περὶ Οὐρανοῦ* γω ὕφει χγω ἔνθα φησίν...».

ὑπ' ἐκείνου ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν αἰτίων ἐξεβάλλοντο. Οὕτωσὶ γὰρ ἡ τάξις αὕτη καὶ ἡ τοῦ παντὸς δημιουργία διατηρεῖσθαι μᾶλλον ἐδύνατο. Ὅθεν τῆς κινητικῆς δυνάμεως ἐκτός, ἣν ἔχουσι τὰ ἔμψυχα, καὶ τοῖς ἀψύχοις δύναμις καὶ ἰσχὺς ἐδόθη, ᾗ πρὸς τὸν οἰκεῖον φέρονται τόπον. Ὅθεν τὸ πῦρ ἄνω, ἡ δὲ γῆ κάτω φέρεται καὶ τὰ λοιπὰ ὁμοίως».[18]

Τυπικὰ ἀριστοτελικὴ εἶναι καὶ ἡ ἄποψή του γιὰ τὸ βαρὺ καὶ τὸ κοῦφον, τὴν ὁποία ἀντιτάσσει κατὰ «τῶν νεωτέρων». Ὅπως σημειώνει, «δείκνυσι γὰρ ἡ πεῖρα, ὅτι τὰ κουφότερα εἰσὶ καὶ ἀνωφερέστερα, τὰ δὲ βαρύτερα κατωφερέστερα. Ἄρ' οὖν ἡ δύναμις αὕτη, ᾗ ἄνω καὶ κάτω φέρεται τὰ στοιχεῖα, ἡ βαρύτης καὶ ἡ κουφότης ἐστί». Συμπληρώνει δὲ ὅτι ὁρίζεται ὡς «βαρὺ μὲν οὖν τὸ φέρεσθαι πεφυκὸς ἐπὶ τὸ μέσον, κοῦφον δὲ τὸ ἀπὸ τοῦ μέσου. Ἀρχή τις ἀμέλει ἐσωτερικὴ προσεχῶς διορίζουσα τὰ στοιχεῖα πρὸς τὴν ἄνω» ἢ «πρὸς τὴν κάτω φοράν».[19]

Τὸ σημαντικὸ αὐτὸ ἔργο,[20] ποὺ παρουσιάσαμε ἐδῶ, δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ τὸ ὁποῖο συνέγραψε ὁ Σουγδουρὴς στὴ Βενετία, στὴν ὁποία τὸν συναντοῦμε ἤδη τὸ 1673.[21] Σύμφωνα μὲ ὅσα σημειώνει στὸ φ. 21β, «οἱ γὰρ

---

18. *Ὅ.π.*, φ. 96β-97α.

19. *Ὅ.π.*, φ. 99α-β. Πρβ. φ. 102α: «ἡ θέσις ἐστὶ κατά τινων τῶν νεωτέρων, οἵπερ τὴν κίνησιν ταύτην τῶν ῥιπτομένων οὕτω σαφηνίζουσιν». Στὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος οἱ ἀπόψεις αὐτὲς ἐξακολουθοῦν νὰ ἔχουν ὑποστηρικτές, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἐπιστολιμαία διαμάχη ἀνάμεσα στὸν Νικόλαο Ζερζούλη καὶ τὸν Δωρόθεο Λέσβιο, ποὺ ὑπερασπίζεται, ὅπως καὶ ὁ Σουγδουρής, τὴν ἀριστοτελικὴ θέση. Γιὰ τὸ θέμα βλ. Λίνος Μπενάκης, «Ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ μεταβυζαντινοῦ ἀριστοτελισμοῦ στὸν ἑλληνικὸ χῶρο. Ἀμφισβήτηση καὶ ὑπεράσπιση τοῦ φιλοσόφου στὸν 18ο αἰώνα. Νικόλαος Ζερζούλης - Δωρόθεος Λέσβιος», *Φιλοσοφία*, Ἀθήνα 1977, σ. 416-454.

20. Θὰ ἐκδοθεῖ στὴ σειρὰ τῶν *Κειμένων Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας*, ποὺ ἑτοιμάζει τὸ Κέντρο Ἐρευνῶν Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας (Τομέας Φιλοσοφίας) τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων.

21. Βλ. Κωνσταντίνος Δ. Μέρτζιος, «Ἠπειρωτικὰ Σταχυολογήματα», *Ἠπειρωτικὴ Ἑστία*, ΙΑ' (1962) 382-383: «Ἐν Βενετίᾳ ὁ Σουγδουρῆς συναντᾶται πρώτην φορὰν» στὶς «13 Σεπτεμβρίου 1673, ὅτε ὑπογράφει ὡς μάρτυς...». Τὸ 1679 φέρεται ἐγγεγραμμένος στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Πάδοβας [Γεώργιος Σ. Πλουμίδης, «Αἱ πράξεις ἐγγραφῆς τῶν Ἑλλήνων Σπουδαστῶν τῆς Παδούης (Μέρος Α'. Artisti). Συμπλήρωμα (ἔτη 1674-1701)», *Θησαυρίσματα*, 8 (1971) 191, ἀρ. 93: «Sugduri Georgio del Zaccaria da Giannina· 2° anno»] καὶ τὸ 1680 ἦταν «inquisitor» τοῦ ἔθνους του (Ἀριστείδης Π. Στεργιέλλης, *Τὰ δημοσιεύματα τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας*, Ἀθήνα 1970, σ. 160). Σημαντικὰ στοιχεῖα παρέχουν οἱ αὐτόγραφες ἐπιστολὲς τοῦ Σουγδουρῆ πρὸς τὴν ἀδελφή του Χάιδω Γλυκῆ, ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα στὴ Βενετία (βλ. *Κατάλογος Ἐγγράφων τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, χφ. ἀρ. 7854, 7856, 7857, 7858, 7867, 7870). Δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Ἀθηναγόρα, «Σχολὴ Ἐπιφανείου Ἡγουμένου», *Ἠπειρωτικὰ Χρονικά*, 4 (1929) 70-78 (ἄρθρο: σ. 63-78). Ἀναδημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸν Στέφανο Μπέττη, «Γεώργιος Ἱερεὺς Σουγδουρῆς. Ὁ Διδάσκαλος τοῦ Γένους (1645;-1725)», *Ἠπειρωτικὴ Ἑστία*, ΙΒ' (1963) 498-501, 905-908.

τοῦ Πλάτωνος ἀρχαιότεροι... οἱ τῶν ἀτόμων προστάται, ὧν τοὺς λόγους ἐν τοῖς φυσικοῖς ἀνεσκευάσαμεν»,[22] θὰ πρέπει νὰ εἶχε συγγράψει καὶ ἄλλο ἔργο μὲ ἀντικείμενο τὴ φυσικὴ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους, πρὶν ἀπὸ τὸ 1674.

ΚΩΣΤΑΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΤΟ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ ΤΟΥ "ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΩΝ ΜΑΤΑΙΟΤΗΤΟΣ"

ΣΤΙΣ 12 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1715 ὁ Δημήτριος Γεωργούλης Νοταρὰς ὁλοκληρώνει, στὸ Βουκουρέστι, τὴ μετάφραση ἑνὸς ἔργου ποὺ ἑλληνικὰ τὸ ἐπιγράφει «Περὶ τῆς τῶν συμβουλιῶν ματαιότητος».[1] Ποιὸ ὅμως εἶναι τὸ πρωτότυπο καὶ ποιὸς ὁ συγγραφέας του;

Ὁ Νοταράς, ὅταν μετέφρασε, τὴν ἴδια περίπου ἐποχή, τὸ ἔργο τοῦ Emmanuel Tesauro *La Filosofia morale*, δὲν παρέλειψε νὰ ἀναγράψει στὴν ἐπιγραφὴ τοῦ ἔργου τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα τοῦ πρωτότυπου ἔργου, ὅπως ἄλλωστε καὶ τὸ δικό του: «Βιβλίον α' ἤτοι Ἠθικὴ Φιλοσοφία... ἥντινα συνέθεσεν ὁ κόμης καὶ ἱππεὺς Ἐμμανουὴλ Θησαυρὸς εὐπατρίδης τοῦ Τουρίνου, τὴν ἐμεταγλώττισε δὲ Δημήτριος Νωταρᾶς ἰατροφιλόσοφος ὁ Πελοποννήσιος...»· ἐνῶ στὸ τέλος, στὸ βιβλιογραφικὸ σημείωμα, ἀνέγραψε τὸ χρόνο καὶ τὸν τόπο ποὺ περάτωσε τὴ μετάφραση: «μεθερμηνεύθη ἔτει ἀπὸ Χ[ριστ]ῦ: ,αψιζῳ. Ἐν Βουκουρεστίῳ τῆς Οὐγγροβλαχίας».[2]

Στὴν ἐπιγραφὴ ὅμως τοῦ ἔργου «Περὶ τῆς τῶν συμβουλιῶν ματαιότητος» παραλείπεται τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα τοῦ πρωτοτύπου, ἐνῶ στὸ τέλος, στὸ βιβλιογραφικὸ σημείωμα, ἀναγράφεται μόνο τὸ ὄνομα τοῦ μεταφραστῆ: «Δημήτριος Νωταρᾶς ἰατροσοφιστὴς ἐμεταγλώττιζε. Ἐπετέθη κορωνὶς τῷδε ιβῃ αὐγούστου, ,αψιεῳ. Ἐν Βουκουρεστίῳ».

Ἡ νεοελληνικὴ ἐπιστήμη ἐλάχιστα ἔχει ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ μετάφραση

22. *Αὐτόθι*: «τὴν μὲν οὐσίαν, ἐὰν ὑλικῶς λάβωμεν... ὡς ἡμῖν ἐν τοῖς φυσικοῖς ἤδη δεδήλωται».

1. Ὁ πλήρης τίτλος εἶναι σχοινοτενής: «Περὶ τῆς τῶν συμβουλιῶν ματαιότητος βιβλίον ἕν, ἐν ᾧ ἡ ματαιότης καὶ ἡ ἀλήθεια τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, πολιτικοῖς καὶ ἠθικοῖς λόγοις καθαρῶς ἀποδείχνεται καὶ διαλογικῶς παραδίδοται».

2. Θυμίζω τὰ χειρόγραφα ποὺ παραδίδουν τὴ μετάφραση ἔργου τοῦ Tesauro ἀπὸ τὸν Νοταρά: α' τὸ ἀρ. 59 (422) τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας· β' τὸ ἀρ. 681 τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ γ' τὸ ἀρ. 100 τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου —τὸ τελευταῖο τὸ γνωρίζουμε πλέον ἀπὸ τὴν περιγραφὴ τοῦ Ν. Βέη (*Κατάλογος τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου*, τ. 1, Λιψία-Ἀθήνα 1915, σ. 95), καθώς, ὅπως εἶναι γνωστό, κάηκε στὴν πυρκαγιὰ τοῦ 1934.